

אפרים יצחקי

עיון בסוגיית "אין מבקעין עצים" (ביצה לא ע"ב)

א

המשנה בביצה ד, ג (בבלי לא ע"א) מציינת:

אין מבקעין עצים (לא)¹ מן הקורות ולא מן הקורה שנשברה כיו"ט² ואין מבקעין לא בקרדום ולא במגרה ולא במגל אלא בקופיץ.

והקשו בגמרא (על ההיתר לבקע בקופיץ): "והאמרת רישא אין מבקעין כלל?" יש לתמוה, כיצד הסיק המקשן מן הרישא, שאין מבקעין כלל? הרי מפורש במשנה שאין מבקעין עצים מן הקורות! וקורה היא גזע עץ עבה וחזק המשמש לבניין³ או לבית הברד.⁴ ועצים אלו מוקצים בשבת ויו"ט, אף לר' שמעון, מחמת חסרון כ"ס.⁵ גם קורה שנשברה כיו"ט מוקצית היא, "מיגו דאיתקצאי בין השמשות איתקצאי לכולי יומא".⁶ אבל עצים העומדים להסקה, מותר לבקע אותם כדי להסיקם לצורך אוכל נפש. נראה שאף רש"י התקשה בהבנת סוגיה זו, ובד"ה "אין מבקעין עצים לא מן הקורות" וכו' מעיר: "לפי סוגיא של גמרא היא מתפרשת", ואין הוא משתמש במילים "מפרש בגמרא" או "בגמרא מפרש", כדרכו במקומות אחרים. ואמנם לקמן יתבאר

- 1 ליתא במשנה זו שצוטטה בביצה ב ע"ב, ולא בשבת קנו רע"א, ואף לא בשורה של כתבי יד וראשונים. ראה י"נ אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, ירושלים תשכ"ד, עמ' 233.
- 2 ראה מבוא לנוסח המשנה שם, ומה שכתב ש' ליכרמן על דבריו בתוספתא כפשוטה, ירושלים תשנ"ג, עמ' 979.
- 3 משנה מעילה ה, ד: "נטל אבן או קורה ... בנאה בתוך ביתו ..."; אהלות יב, ה: "קורות הבית והעליה...".
- 4 משנה שבת א, ט: "... ושויין אלו ואלו שטוענים קורות בית הברד ..."; בבלי נדרים כה ע"א: "המוכר קורות בית הברד לחברו...".
- 5 שבת קנו ע"א.
- 6 שבת מג ע"א. אמנם בתוספות שבת מה, ע"א ד"ה "עד מוצאי י"ט אחרון של חג": הקשה ר"ת וכו', מתוך הקושיא מגיע ר"ת למסקנה, שלר' שמעון לית ליה מיגו דאיתקצאי בין השמשות וכו'. אך הרמב"ן בחידושו שם, חולק על ר"ת וסובר שגם לר' שמעון אית ליה מיגו דאיתקצאי וכו', ראה שם.

שהגמרא אינה מפרשת משנה זו, אלא שעל פי הסוגיה נאלץ רש"י לפרשה בדרך מסוימת.

בהמשך (מד"ה "לא בקרדום" ואילך) מבאר רש"י את משנתנו שלא כפשוטה, ולדבריו, משנה זו אינה עוסקת בקרדום ובקופיץ שלנו, אלא בכלי אומנות שאינם עומדים לביקוע עצים.⁷ זאת אף על פי שבמשנה שביעית ד, ו נזכרו שלושה כלים אלה ככלי עבודה רגילים, ולא ככלי אומנות.

ובד"ה "והאמרת רישא" וכו' מבאר רש"י את הרישא של משנתנו, כאילו סברו המקשים⁸ שהמשנה אוסרת לבקע עצים העומדים להסקה מערב יום טוב, והקורות הן דוגמה לעצים המוכנים להסקה – ואין צריך לומר, שאין מבקעין מן הקורה שנשברה ביום טוב. אלא שהתנא שנה את משנתו בדרך "זו ואין צריך לומר זו".⁹ וסברו המקשים, שטעם האיסור הוא משום מלאכה וטרחה יתרה. והקשו אפוא מן הסיפא, שבה מתיר התנא לבקע בקופיץ, אם כי הטרחה לבקע עצים בקופיץ גדולה יותר מאשר בקרדום ובמגרה.

קושיא זו מתרץ שמואל ב"חסורי מחסרא" וכו', לומר שהקורות האלו מוקצות הן לבניין, ואף הקורה שנשברה ביום טוב, אסורה משום מוקצה, ולכן אין מבקעין מהן ביום טוב. אבל סתם עצים, וכן קורה שנשברה מערב יום טוב – מבקעין. וכאשר מבקעין, אין מבקעין אלא בקופיץ, היינו דרך שינוי, ואף אם על ידי כך יטרח יותר.

כאשר אנחנו מעיינים בנאמר במפורש במשנתנו ובסוגיה זו בתלמוד, אין אנו מוצאים מקום להעמיס עליהן כל זאת. כיצד ניתן להבין שהקורות המוזכרות על ידי

7 בלשונו של רש"י: "לא בקרדום – סתם קרדום עשוי כמין כלי אומנות שעושין בו אוכפות וסרגות, שקורין אישי"ש (סכין לחתוך עור), ויש שעשוי כעין כלי האומן שקורין בירגוא"ה (צ"ל: בישגוא"ד – כלי לחתוך עורות), שראשו הקצר דומה לקרדומות שלנו, וראשו השני דומה לכלי אומני אוכפות וסרגות הסוסים. ולא במגרה – שיג"ה (משור), כעין סכין מלאה פגימות וממהר לקרץ בו עצים, וכלי אומן הוא. מגל – דולוייר"א (סכין, מגל) או שרפ"א (מגל, סכין), וכולן כלי אומן הן, ונראה כעושה בו מלאכה, לפיכך אסור". וראה משה קטן, אוצר לעזי רש"י, ירושלים תשמ"ח: אישי"ש, איש"א (aisse/ aise), מעצד של רצענים. בידגואה, בישגוא"ד (besagud), כלי בעל שני ראשים חדים. שיג"א, שיר"א (serre/ sere), משור. דולוייר"א, דולוייר"א (doledoire), מעצד (מעין גרזן). שרפ"א (sarpe), מגל, מזמרה (בצרפתית של היום serpe).

8 התיקון "סברוה" של מגייה ווילנא הוא נכון, וכך באמת ברש"י בדפוסים הראשונים, אלא שבדפוסים המאוחרים נשתבש לשון רש"י.

9 וראה בהליכות עולם – כללי הש"ס לר' ישועה הלוי, שער שלישי פרק שני, ישראל תש"ל, שבאוקימתא זו אינו מתרץ את הש"ס אלא ברוחק, כשאי אפשר בלאו הכי. אבל הסדר של זו אף זו, היינו שהתנא מסדר את הדבר הפשוט תחילה, ואח"כ מוסיף את הרבותא, הוא הסדר הרגיל בכל מקום, ועיין עור שם.

התנא במשנתנו הן קורות שנשברו מערב יום טוב, ועומדות להסקה מבעוד יום,¹⁰ בניגוד למובן המקובל במקרא ובמשנה?¹¹

ומדוע צריך לומר "חסורי מחסרא", הרי שמואל אינו מוסיף כלום, כי גם ללא שום תוספת במשנה ניתן להבין שאין מבקעין עצים מן הקורות הסדורות לבניין וכו', כי מוקצות הן מחמת חסרון כיס, אבל מן הקורה שנשברה מערב יום טוב, שאין הן מוקצות – מבקעין. למרכה יש בדבריו של שמואל הסבר למשנתנו,¹² אבל המשנה עצמה אינה חסרה כלום.

מן הקושיא של המקשן: "האמרת רישא אין מבקעין כלל", על פי פשוטה משמע, ששנה ברישא "אין מבקעין עצים" סתם, ולא הזכיר בה קורות ולא קורה שנשברה. על כורחנו נבאר אפוא, שבנוסח המקורי, היינו בנוסח הראשון שהיה לפני שמואל, לא נזכרו הקורות כלל, ועל פי ה"חסורי מחסרא" של שמואל, הוסיפו שוני המשניות "אין מבקעין עצים [מן הקורות ולא מן הקורה שנשברה ביום טוב ואין מבקעין] לא בקרדום" וכו'.¹³ וסתם קורות סדורות לבניין, כי מוקצות הן מחמת חסרון כיס, ואף ר' שמעון מודה בהן; ואילו בקורה שנשברה ביום טוב כבר נחלקו התנאים, והתנא שלנו סובר, שאף אותה אין מבקעין. שהרי בברייתא ששמואל מסתמך עליה, נאמר כן במפורש, "ולא מן הקורה שנשברה ביו"ט, לפי שאינה"¹⁴ מן המוכן.

אין להניח שלפני התיקון של שמואל, היה כתוב במשנה: "אין מבקעין עצים ואין מבקעין לא בקרדום" וכו', ומכאן הסיק המקשן שיש שתי בבות במשנה: א. אין מבקעין כלל. ב. מותר לכקע בקופיץ, כי גם עניין "אין מבקעין" השני נכנס למשנה יחד עם תיקונו של שמואל, שאלמלא הוא, הייתה המשנה (לאחר תיקונו של שמואל) נראית כך:

אין מבקעין עצים מן הקורות ולא מן הקורה שנשברה ביום טוב, לא בקרדום...
אלא בקופיץ.

10 ובלשון רש"י: "זכאי קאמר, אין מבקעין עצים מן הקורות הנשברים מעיו"ט".

11 וראה מילון בן יהודה ערך "קורה".

12 וראה מש"כ בזה י"ג אפשטיין במבואו לנוסח המשנה, עמ' 234. וכבר צוין לעיל הערה 2 גם לדברי ר"ש ליברמן (תוספתא כפשוטה, עמ' 979), שהטיל ספק בדבריו שם. וראה גם ד' הלבני, מקורות ומסורות לסדר מועד, ירושלים תשמ"ב, עמ' שלח-שלט, שמעדיף לפרש כדברי י"ג אפשטיין, ומסתייע בירושלמי. ברם ייתכן מאוד שמשנה זו נתפרשה בירושלמי על פי התוספתא, ואילו שמואל פירש אותה על ידי "חסורי מחסרא", וסימני התיקונים נתקיימו בשתי הסוגיות בבבלי ובירושלמי.

13 על התופעה הזאת כשהיא לעצמה ראה אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 673 ואילך.

14 ברפוסים – כולל הרפוס הראשון: "שאינו", והוא טעות סופר.

היינו למדים מכך שעצים מוקצים (=קורה ועוד) אסור לבקע בקרדום, אבל מותר לבקע בקופיץ. לכן היה צורך להוסיף גם את "ואין מבקעין" השני, כדי שיובן שקורות (=עצים מוקצים) אין לבקע כלל, אבל שאר עצים אין לבקע בקרדום וכו' אלא בקופיץ.

לכן נראה שהמשנה במקורה הייתה:

אין מבקעין עצים (ביו"ט) לא בקרדום ולא במגרה ולא במגל אלא בקופיץ.

בצורה זו המשנה מובנת וברורה, היות שאין היא עוסקת בעצם בקיעת העצים, שמתוך פשוטה של המשנה נראה שהיא מותרת לצורך אוכל נפש (כפי שאמנם מובא כברייתא), אלא עיסוקה הוא בכלים שבהם מותר או אסור לבקע עצים. ואין במשנה (המקוצרת, לפני תיקונו של שמואל) שתי הלכות, אלא הלכה אחת: מותר לבקע עצים בקופיץ, ולא בכלים אחרים. ולפי זה, אין מקום לשאלתו של המקשן. אדרבא, יש כאן רומיאה הפוכה, מן המשנה משמע שמותר לבקע כל סוגי העצים, וכבריייתא שנינו: "אין מבקעין מן הקורה" וכו'? וכיוון שמפשוטה של המשנה משמע שמותר לבקע כל סוג של עצים, בא שמואל לאסור סוגים מסוימים של עצים (על פי הנאמר כברייתא), והוא אומר: "חסורי מחסרה והכי קתני: אין מבקעין מן הסוואר של קורות ולא מן הקורה שנשברה ביום טוב, אבל מבקעין מן הקורה שנשברה מערב יום טוב".

לכן נראה לומר, שניסוחה של המשנה בימי שמואל היה רק: "אין מבקעין עצים (ביו"ט) לא בקרדום ולא במגרה ולא במגל אלא בקופיץ", ומיד לאחר מכן בא המאמר (ללא קושיית המקשן "האמרת רישא" וכו', אלא כהסבר):¹⁵ "אמר רב יהודה אמר שמואל: אין מבקעין מן הקורות ולא מן הקורה שנשברה ביום טוב, אבל מבקעין מן הקורה שנשברה מערב יום טוב. וכשהן מבקעין - אין מבקעין לא בקרדום ולא במגל ולא במגרה אלא בקופיץ. תניא נמי הכי: אין מבקעין עצים לא מן הסוואר של קורות ולא מן הקורה שנשברה ביום טוב, לפי שאינו מן המוכן".

מאוחר יותר הוכנס הסברו של שמואל לתוך המשנה, כדי שלא יבואו לידי טעות, שכאילו כל סוגי העצים מותרים לביקוע ביו"ט; וכך נוצרו במשנה שתי הלכות. שאלת המקשן אינה מתאימה כאן, לא לפני תיקונו של שמואל, כי במשנה הייתה רק הלכה אחת, ואף לא לאחר שהמשנה תוקנה בהתאם למאמרו של שמואל, כי המשנה (המתוקנת) ברורה: יש שני סוגי עצים: המותרים בביקוע והאסורים בביקוע, ואי אפשר להבין מן הרישא שאין מבקעין כלל. לכן נראה, שקושיית המקשן סודרה בסוגיה לא במקומה! וראה להלן.

¹⁵ כפי שנמצא פעמים רבות בש"ס, שמיד לאחר המשנה בא המאמר של רב יהודה אמר שמואל המתייחס למשנה, פעמים כהסבר למשנה ופעמים כפסק הלכה. ראה ברכות ה ע"ב; ברכות יב ע"א; שבת קכז ע"ב; עירובין כא ע"ב; קידושין עו ע"ב ועוד.

ב

בהמשך סוגייתנו מובאות שתי מסורות בשם רב ביחס לשני כלים, קרדום וקופיץ,¹⁶ שבאחד מבקעין, ובאחר אין מבקעין. לפי המסורת הראשונה מגביל רב את איסור השימוש בקרדום לצד הרחב שבו (בלשון התלמוד בצד הנקבות שלו), כלומר, התנא של משנתנו לא אסר את השימוש בקרדום, אלא בצדו הרחב, המשמש כימות החול לצורך זה, אבל בצדו הצר (בלשון התלמוד בצד הזכרי שלו) מותר לבקע, כי יש בכך משום שינוי. והרי לא אסרו ביו"ט את ביקוע העצים לצורך אוכל נפש, וכל מה שנדרש הוא שלא יעשה כדרך שעושה בחול.

לפי המסורת השנייה, הגביל רב את היתר השימוש בקופיץ. לפי מסורת זו לא התיר התנא של משנתנו את השימוש בקופיץ אלא בצד הצר שבו, ולא בצדו הרחב. אמנם הקופיץ אינו מיועד בכל ימות השנה לביקוע עצים, אלא לחיתוך בשר ולשבירת עצמות,¹⁷ ויש אפוא בעצם השימוש בו ביו"ט לצורך ביקוע העצים משום שינוי. אך לפי מסורת זו סובר רב, שבכך לא די, אלא עליו לעשות שינוי נוסף, וכאשר הוא מבקע בקופיץ, עליו לבקע בצדו הצר.

נראה בעליל ששתי מסורות אלו סותרות זו את זו. לפי המסורת הראשונה: השימוש בקופיץ מותר גם בצד הזכרות וגם בצד הנקבות, ואף בקרדום מותר השימוש בצדו הזכרי. ולפי המסורת השנייה: בקרדום אסור להשתמש כלל, ואף בקופיץ השימוש מוגבל לצדו הזכרי בלבד.

הסוגיה הירושלמית מתירה להשתמש בקרדום, וזה לשונה:

"ולא בקרדום" - דכית ינאי אמרין: מבקעין בקרדום.

תני: אומר ר' הושעיה, מבקעין בקרדום.

שמואל אמר: הלכה כמו שהיא, מבקעין בקרדום.

תני, ר' יוסי בן כיפר אמר משום ר' אלעזר בן שמוע: בית שמאי אוסרין, ובית הלל מתירין.¹⁸

16 בכמה כתבי יד "קופיס" או "קופיס" (ביוונית: κοπίς), והוא סכין גדולה העשויה לקצב בשר ולשבירת עצמות, והשתמשו ברוגמתה גם לשחיטה.

17 ראה משנת פסחים ז, יב; סוטה ט, ה; סנהדרין ז, ג; בכורות א, ז. וראה גם שקלים ה, ג, ומשם משתמע שהקופיץ שימש גם לשחיטה.

18 שיטת בית הלל שמותר לבקע עצים בקרדום בניגוד למשנתנו הסתמית נתקבלה גם בבבלי, מכיוון שככל הנראה על ידי השינוי מרבה בטירחא, וכל שינוי ביו"ט אינו רצוי, אלא אם על ידי כך אינו טורח יותר מאשר ללא שינוי. ואילו שיטת בית שמאי היא, שלא יעשה כמעשהו בחול, אף על פי שבזאת מרבה בטירחא.

מלבד עדותו של ר' יוסי בן כיפר בשם ר' אלעזר בן שמוע, אין לנו ידיעה נוספת על המחלוקת בין בית שמאי ובית הלל בעניין זה. אבל ברור מן הסוגיה הירושלמית, שהמנהג בא"י היה להשתמש בקרדום ביום טוב, למרות האמור במשנה.

כמו כן אנו שומעים מדברי שמואל, שבנהרדעא, מקום מושבו, היה המנהג להשתמש בקרדום ביום טוב, ושמואל קובע שאין להתחשב במשנה שמתנגדת לשימוש בקרדום, אלא "הלכה כמו שהיא, מבקיעין בקרדום".

לכן נראה לומר, שזו המחלוקת הירועה בין סורא ובין פומבדיתא (ונהרדעא)¹⁹ בעניין מוקצה. בפומבדיתא (וכך גם בנהרדעא) הקלו במוקצה ופסקו כר' שמעון שאין מוקצה. ואילו בסורא, מקום מושבו של רב, החמירו במוקצה ופסקו כר' יהודה שיש מוקצה.²⁰ לכן נראה שהלשון השני, לפיו רב אוסר את השימוש בקרדום מכל וכול, הוא אכן אמרתו המקורית של רב.

לא ספק סודרה סוגיה קצרה זו בפומבדיתא, ולכן צמודה אמרתו של שמואל למשנה. שמואל ואנשי נהרדעא וכן אנשי פומבדיתא נהגו היתר בקרדום, כפי שהובא בשמו של שמואל בירושלמי "הלכה כמו שהיא, מבקיעין בקרדום". משום כך, למרות האמור במשנה "אין מבקיעין בקרדום", נמסרה גם אמרתו של רב בלשון שמשתמע ממנה היתר (לפחות חלקי) של שימוש בקרדום.

"אמר רב חיננא בר שלמיא משמיה דרב: לא שנו אלא בנקבות שלו, אבל בזכרות שלו – מותר".

בסוף הסוגיה הביא מסדר התלמוד גם את הדעה הסוראית:

"ואיכא דמתני לה אסיפא: אלא בקופיץ. אמר רב חיננא בר שלמיא משמיה דרב: לא שנו אלא בזכרות שלו, אבל בנקבות שלו – אסור".

אלמלי דמיסתפינא הייתי אומר, ששאלת המקשן, בראשית הסוגיה: "והאמרת רישא אין מבקיעין כלל?" היא הפתיחה של הסוגיה הסוראית, כי הרי הקושיה היא על ההיתר לבקע בקופיץ, וכאן מתאימה הקושיה: והאמרת (רישא)²¹ אין מבקיעין כלל (והשאלה אינה על המשנה, אלא על ההלכה של רב שאין להשתמש בקופיץ). על כך באה התשובה: "אמר רב חיננא בר שלמיא משמיה דרב: לא שנו אלא בזכרות שלו, אבל

19 ראה מש"כ ב"סוגיית ביצה שנוולדה ביו"ט", סידרא ט (תשנ"ג), עמ' 5-11; ומש"כ ב"מסורות שונות בישיבות סורא ופומבדיתא", אסופות, ספר שמיני, ירושלים תשנ"ד, עמ' צט-קו.

20 ראה שבת יט ע"ב: "ההוא תלמידא דאורי בחרתא דארגיז כר' שמעון, שמתיה רב המנונא. והא כר' שמעון סבירא לן? באתריה דרב הוה, לא איבעי ליה למיעבד הכי".

21 אין לגרוס "רישא", היות שהשאלה היא על דברי רב. ראה קטע גניזה, אוקספורד 2678, ושם הגירסא: "הא גופא קשיא אמרת אין מבקיעין כלל והדר אמרת אלא בקופיץ".

בנקבות שלו – אסור". דהיינו, אסור אמנם להשתמש בקופיץ בדרך השימוש הרגילה, מותר רק בצד הזכרי שלו. היו אפוא שתי סוגיות, אחת סוראית והשנייה פומבדיתאית. הסוראית הייתה:

והאמרת אין מבקעין כלל?! אמר רב חנינא בר שלמיא משמיה דרב: לא שנו אלא בזכרות שלו, אבל בנקבות שלו - אסור.

והסוגיה השנייה פומבדיתאית:

אמר רב יהודה אמר שמואל: אין מבקעין מן הסואר של קורות ולא מן הקורה שנשברה ביום טוב. אבל מבקעין מן הקורה שנשברה מערב יום טוב. וכשהן מבקעין - אין מבקעין לא בקרדום ולא במגל ולא במגרה אלא בקופיץ. תניא נמי הכי: אין מבקעין עצים לא מן הסואר של קורות ולא מן הקורה שנשברה ביום טוב, לפי שאינו מן המוכן.

סוגיה קצרה זו סודרה בפומבדיתא, ולכן הקדימו את דברי שמואל לדברי רב, אך את הקושיה שנשאלה בסורא, "והאמרת אין מבקעין כלל?" השאיר המסדר בראש הסוגיה, כביכול כהקדמה לדברי שמואל. עקב כך נוצר קושי בהבנת הסוגיה,²² ומכאן ההסבר המיוחד של רש"י.

ג

מכאן לפוסקי ההלכות:

בעל הלכות גדולות (הלכות יום טוב)²³ לא הביא את הלשון השני כלל, ופסק כלישנא קמא דרב. וזה לשון בעל הלכות גדולות: "וכי אסור לבקע בקורדום, בנקבות שלו הוא דאסור, אבל בזכרות שלו מותר, דאמר רב הונא²⁴ בר שלמיא משמיה דרב לא שנו אלא בנקבות שלו, אבל בזכרות שלו מותר". בעל הלכות גדולות²⁵ אינו מבחין בין

22 בשל כך נוסף בדברי שמואל "חסורי מחסרא והכי קתני", כביכול כתשובה לשאלת "האמרת רישא אין מבקעין כלל".

23 דפוס ויניציאה ל"ז סע"ג, דפוס ברלין (אספמא) 186 ודפוס ירושלים 383.

24 בדפוס ירושלים תיקנו "חנינא" במקום "הונא". כותבי חולדות האמוראים מזכירים רק את רב חנינא (חנינא, חנניה), וללא ספק, קביעתם מבוססת על הש"ס הנדפס. אך ייתכן שבטעות נכתב "הונא" במקום "חנינא", היות שהשם "חנינא" אינו מצוי, ובקלות אפשר לטעות בכתבי יד ולקרוא "הונא" שהוא שם מצוי יותר.

25 באשר לזיהויו של מחבר ספר הלכות גדולות - רבו המתלוקות בין החוקרים. מקובל בימינו שר' שמועון קיארא הוא מחברו, ושהרבה להשתמש בהלכות פסוקות של רב יהודאי גאון. ראה ש' אסף, תקופת הגאונים וספרותה, ירושלים תשל"ז, עמ' קסט; האנציקלופדיה העברית, ערך "הלכות

י"ט לשבת בעניין מוקצה,²⁶ כנראה בגלל פסקיו של רב יהודאי גאון, שהיה איש פומבדיתא. ובפומבדיתא, כאמור, הקלו במוקצה הן בשבת והן ביו"ט כר' שמעון, ומתוך כן הותר גם השימוש בקרדום; לפיכך הוא מביא רק את הלשון הראשון, שכאמור היה הלשון שהשתמשו בו בפומבדיתא בשמו של רב.

גם רבינו חננאל הביא רק את הלשון הראשון של רב, וכתב: "ולא בקרדום, והני מילי בנקבות שלו, והוא הפנימי הרחב. אבל בזכרות שלו, היוצא מן אחוריו מותר. נמצא זה הקרדום הצד הרחב אסור והצד הצר מותר. ופשוטה היא".

רבינו חננאל אינו מבחין בין שבת ליו"ט בעניין מוקצה, וכך הוא כותב בסוף מסכת ביצה: "בהדיא קיימא לן כר' שמעון, ואף על פי דביו"ט קיימא לן כר' יהודה, הני מילי כגון נולד ומוקצה מחמת איסור וכיוצא באלו, אבל הני כולן שרי ביו"ט". כלומר, רבינו חננאל סובר שהקלו במוקצה גם בהלכות יו"ט, אם כן הקרדום מותר בשימוש ביו"ט, בהתאם ללישנא קמא דרב, ולכן אין הוא מביא את הלשון השני.

הרי"ף מביא את שני הלשונות,²⁷ ומתוך שדרכו לפסוק לפי הלשון השני, יש להניח שפסק כן גם כאן.

הרי"ף מבחין בין שבת ליו"ט לעניין מוקצה, וכך הוא כותב בסוף מסכת ביצה: "אשכחן לרבנותא דפסקי בהא מילתא לקולא, ואמרי דסבירא לן כר' שמעון דלית ליה מוקצה ... ואנן לא סבירא לן הכי; דכי איתמר הלכה כר' שמעון לענין שבת איתמר... דקיי"ל דבשבת סבירא לן כר"ש דלית ליה מוקצה וביו"ט כר' יהודה" וכו'. ברור אפוא שיש להחמיר ביום טוב בעניין מוקצה, ואין להשתמש בקרדום, כלישנא בתרא דרב.

הרמב"ם מבחין בין שבת ליום טוב לעניין מוקצה, וכך הוא פוסק בהלכות יום טוב א, יז: "ויש ביו"ט מה שאין בשבת, איסור מוקצה. שהמוקצה אסור ביו"ט ומותר בשבת" וכו'. לכן ברור, שגם הרמב"ם פוסק כלשון השני, ולכן בהלכות יום טוב ד, י הוא כותב: "אין מבקעין עצים ביום טוב לא בקורדום ולא כמגל ולא כמגירה, אלא בקופיץ ובצד החד שלו, אבל לא בצד הרחב מפני שהוא כקורדום" וכו'.

בספר אור זרוע ח"ב, הלכות יום טוב סימן ש"ס, נכתב: "וסתם קופיץ הוא של קצבים דומה לקרדומים שלנו שאינן כלי אומן וסתמא לאו למלאכת אומן הוא. וכתב ריב"א (ר' יצחק ב"ר אשר הראשון),²⁸ זצוק"ל מיכן משמע שמותר לנו לבקע עצים

גדולות". רב יהודאי גאון שהיה מגדולי ישיבת פומבדיתא, נתמנה על-ידי ראש הגולה לראש ישיבת סורא, אף על פי שהיה בכך מעין פגיעה בישיבת סורא. ראה ש' אסף, שם, עמ' קסה.

26 דפוס ירושלים (תשל"ב), הלכות יו"ט, עמ' 364. דפוס ויניציאה (תר"ף), עמ' 74.

27 ברי"ף כת"י ניו יורק נמסר הלשון הראשון בידי רב הונא בר שלמיה, והשני בידי רב חיננא בר שלמיה. ובדפוס ראשון (קושטא תר"ף) תיקנו גם בלשון השני "רב הונא", ואילו בדפוסים שלפניו הכניסו "הונא" בסוגריים עגולים ותיקנו בשניהם "חיננא" בסוגריים מרובעים.

28 ראה א"א אורבך, בעלי התוספות, ירושלים תשמ"מ, עמ' 142 ואילך.

בקרדום שלנו ביד"ט". המאירי מביא פסק זה בשם 'תוספות', למעשה משמע כן גם מפירוש רש"י. ואולי כתבו כך, משום שגם הם סברו שאין הברל בין יו"ט לשבת בעניין מוקצה.

רש"י אמנם סובר שמקילים במוקצה גם ביום טוב. ואלו דבריו, ביצה לג ע"א, ד"ה "והלכתא": "הך הלכתא אליבא דמאן דאית ליה מוקצה אקבע, אבל אנן כר' שמעון ס"ל, בין במוקצה בין בדבר שאינן מתכוון ... וכולהו שרו בין חזרא, בין סמיכת קדרות והקפת תביות ומדורתא וקדרה. וכל האמוראים שאסרו את אלו למעלה, תלמידי דרב הוו, ורב סבירא לה כר' יהודה במוקצה ואנן קיימא לן כר' שמעון". וכל זה מדובר ביום טוב.

ואילו בעלי התוספות (ביצה לא ע"ב, ד"ה "אבל קרדום") ציינו שאין אנו בקיאים בקרדום [וקופיץ]²⁹ האיך הם נעשין, ועל כן יש לנו להתיר³⁰ לבקע עצים רק ביד. ואולי כתבו כך משום שלא קיבלו את דעתו של רש"י בעניין מוקצה ביו"ט, וכתבו בביצה לג ע"א, ד"ה "והלכתא": "פרש"י ... ודוחק הוא לומר דר"ש פליג אמאי דפסיק בש"ס". והשתא דאתינא להכא, לא רחוק מלשער, שרש"י ז"ל נדחק לבאר את המשנה ואת הסוגיה שלפנינו כפי שביאר, בשל ההלכה – או מוטב לומר בשל המנהג – שהיה מקובל בימיו לבקע עצים בקרדום ביום טוב,³¹ והיה קשה לו לבטל מנהג מקובל ולאסור דבר שהוא צורך אוכל נפש. אבל באותה מידה היה קשה בעיניו להשלים עם הלכה ומנהג שעומדים בסתירה גלויה למשנה מפורשת שאין עליה חולק ועם מסורת האמוראים "דמתני לה אסיפא". והרי לפי מסורת זו אסר רב את השימוש בקרדום גם בצד הזכרות, ואת הקופיץ לא התיר אלא בצדו הזכרי. לכן בחר לו רש"י ז"ל את דרכו, ופירש שהמשנה שלפנינו אינה עוסקת בקרדום ובקופיץ שלנו, אלא בכלי אומנות שאינם עומדים לביקוע עצים. אף על פי שבמשנת שביעית ד, ו נזכרו שלושה כלים אלה (קרדום, מגל ומגירה) ככלי עבודה רגילים, ולא ככלי אומנות.

29 יש לתקן "בקרדום [וקופיץ]", כיוון שמהמשכו של המשפט משתמע שההתייחסות לשניהם.

30 בלשון התוספות: "יש לנו לאסור לבקע עצים רק ביד", כוונתם היא שיש לאסור לבקע עצים בכל הכלים ולהתיר לבקע רק ביד.

31 אולי בגלל המנהג הארץ ישראלי, כפי שמובא בירושלמי, שכידוע פשט באירופה.